

Psihosocialne značilnosti mladostnikov z različnim profilom osamosvajanja v odnosu do staršev

*Melita Puklek Levpušček**
Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana

Povzetek: Psihološko osamosvajanje oziroma individualizacija v odnosu do staršev predstavlja eno izmed pomembnih razvojnih nalog v obdobju mladostništva. V članku se osredotočam na ugotavljanje različnih profilov individualizacije mladostnikov v odnosu do staršev in načinov, kako so ti profili izraženi v različnih obdobjih mladostništva. Zanimale so me tudi razlike v nekaterih psihosocialnih značilnostih med skupinami mladostnikov z različnimi profili. V vzorcu je sodelovalo 593 mladostnikov, starih 13 do 18 let. Izpolnjevali so lestvice individualizacije v odnosu do staršev in prijateljev, lestvice zaznavanja starševskega vedenja, lestvico zaznavanja lastne učne učinkovitosti. Poročali so tudi o pogostosti pojavljanja psiholoških simptomov v zadnjem mesecu. S pomočjo klasterne analize so bili mladostniki uvrščeni v različne profile na podlagi njihovih rezultatov na lestvicah individualizacije v odnosu do staršev. Analiza različnih klasterških rešitev je na koncu pripeljala do izbora 4-klasterne rešitve in naslednjih profilov individualizacije: zmerne povezanost s starši z neogroženo avtonomijo, visoko harmoničen odnos s starši z neogroženo avtonomijo, hladen odnos s starši z ogroženo avtonomijo ter ambivalenten odnos s starši. Rezultati so potrdili predpostavko, da bo največ mladostnikov pripadalo profilom čustveno povezanega odnosa s starši z neogroženo avtonomijo. Potrjena je bila tudi predpostavka, da je za psihološko prilagojenost mladostnikov najbolj ugodna kombinacija zmerne čustvene povezanosti s starši, nizke idealizacije staršev, sposobnosti integracije povezanosti in avtonomnosti v odnosu ter nizko izražena zanikanja potrebe po odvisnosti in strahu pred emocionalnim nadzorom staršev.

Ključne besede: osamosvajanje, prilagojenost, mladostniki, starši

Psychosocial characteristics of adolescents with different profiles of individuation in relation to parents

*Melita Puklek Levpušček**
University of Ljubljana, Department of psychology, Ljubljana, Slovenia

Abstract: Individuation in relation to parents represents an important developmental task during adolescence. The article focuses on the examination of different profiles of individuation in relation to parents and how these profiles manifest themselves in different periods of adolescence. We were also interested in the psychosocial characteristics that vary among adolescents with different profiles of individuation. The sample consisted of 593 adolescents in the age range of 13 to 18 years. The adolescents filled in the self-report questionnaires of individuation in relation to parents and friends, perceived parental behavior, and perceived self-efficacy in learning. They also reported about the frequency of

*Naslov / address: doc. dr. Melita Puklek Levpušček, Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: melita.puklek@ff.uni-lj.si

psychological symptoms experienced in the last month. To identify the diverse groups of adolescents the scores on the scale of individuation in relation to parents were subjected to a cluster analysis. Finally, the four-cluster solution was chosen. The clusters were named: Good connectedness with parents with non-threatened autonomy, Highly harmonious relationship with parents with non-threatened autonomy, Cold relationship with parents with threatened autonomy and Ambivalent relationship with parents. The results confirmed the hypothesis, that most adolescents will be classified in the profiles of good relationship with parents with non-threatened autonomy. The results also showed that the combination of moderate emotional connectedness with parents, low parental idealization, ability to integrate autonomy and connectedness, low denial of dependency needs and low engulfment anxiety represent the most favorable individuation pattern for psychological adaptation of adolescents.

Key words: individuation, adaptation, adolescents, parents

CC=2840

V obdobju adolescence je ena izmed pomembnih razvojnih nalog reorganizacija mladostnikovega odnosa s starši. Čeprav mladostnik ohrani povezanost s starši, se v odnosu vršijo tudi spremembe v smeri večje simetričnosti v vplivanju, vzajemne komunikacije in možnosti pogajanj v konfliktnih situacijah (Allison in Sabatelli, 1988; Grotevant in Cooper, 1986). Takšen recipročen vzorec komunikacije je značilen za družine, ki se pozitivno odzivajo na spreminjajoče se razvojne zahteve svojih članov. Dobro diferencirana družina omogoči posamezniku razmišljati, čutiti in delovati neodvisno od drugih družinskih članov, hkrati pa zahteva spoštovanje pravice do avtonomnosti tudi drugih družinskih članov (Crespi in Sabatelli, 1997). Individualiziran posameznik naj bi torej bil sposoben vzdrževati koherenten in neodvisen občutek sebe (brez prekomerne odvisnosti in neselektivne identifikacije z drugimi) ter hkrati ohraniti emocionalno povezanost s pomembnimi drugimi (Bowen, 1978).

Mladostnikovo individualizacijo (oz. osamosvajanje) v odnosu s starši so opisovali predstavniki različnih teoretskih usmeritev. V splošnem bi lahko teoretske razlage psihološkega osamosvajanja v adolescenci razdelili v dve kategoriji:

1. razlage, ki poudarjajo intrapsihični proces mladostnikovega razvoja ega (klasična psihoanaliza, neoanalitične teorije, ego psihologija, razvojna analitična psihologija);
2. razlage, ki se osredotočajo na spremembe v kvaliteti odnosov v družinskem sistemu in manj na individualizacijo mladostnika (teorija družinskega sistema).

V nadaljevanju se bom osredotočila na kratek prikaz psihoanalitičnih teorij o mladostnikovem procesu osamosvajanja, saj so te razlage predstavljale izhodišče za hipoteze in izvedbo empiričnega dela študije.

A. Freud

Prva je mladostnikovo osamosvajanje od staršev opisovala Anna Freud (1958), ki je spremembe v odnosih s pomembnimi drugimi povezovala z emocionalnim ločevanjem

od staršev. Notranja konfliktnost, ki se pojavi zaradi ponovno oživiljenega Ojdipovega kompleksa in izgrajenega superega, usmerja mladostnika k odcepitvi od staršev. Mladostnik usmeri svojo emocionalno energijo k nadomestnim objektom, ponavadi k vrstnikom ali medijskim zvezdnikom. Z emocionalnim ločevanjem od staršev naj bi se prekinjala infantilna navezanost nanje, po drugi strani pa mladostnik investira svoje ego potenciale v razvoj identitete in občutek lastne kompetentnosti. Emocionalno distanciranje in konfliktnost s starši, ki jo distanciranje spodbudi, sta torej v perspektivi A. Freud nujna za zdrav psihosocialni razvoj mladostnika. Vendar so kasnejši psihodinamsko usmerjeni avtorji (npr. Blos, 1967; Josselson, 1980) nadomestili obrambni pomen psihološkega osamosvajanja (kot način razreševanja konfliktnosti med seksualnimi impulzi in socialnimi zahtevami) z razumevanjem osamosvajanja kot normativnega procesa v funkciji ego razvoja. Osredotočili so se predvsem na mladostnikovo intrapsihično restrukturacijo predstav o sebi in na proces emocionalnega ločevanja od internaliziranih infantilnih objektov – staršev.

P. Blos

Blos (1967) imenuje proces osamosvajanja v adolescenci proces sekundarne individualizacije. Pri preučevanju omenjenega pojava se je naslanjal na delo M. Mahler in na teorijo objektnih odnosov. Primaren proces separacije-individualizacije se odvija v zgodnjem otroštvu in vključuje otrokovo postopno diferenciranje od primarnega objekta ter izgradnjo predstave o svojem lastnem neodvisnem obstoju z lastnimi individualnimi značilnostmi, kontinuiranimi v času in prostoru (Mahler, 1973). Psihološko rojstvo pri treh letih pomeni, da je otrok sposoben ločevati med notranjo in zunanjo realnostjo, med jaz in ne-jaz. Otrok sicer gradi notranjo psihično strukturo s ponotranjanjem lastnosti drugih oseb, vendar je to ponotranjanje selektivno. Identifikacijski model mu predstavljajo starši, ki jih občuduje, hkrati pa identifikacija te vrste pomeni tudi odvisnost. Po razlagi teorije objektnih odnosov in teorije navezanosti notranje predstave pomembnih drugih v zgodnejših življenjskih obdobjih pomembno vplivajo na posameznikova čustvena stanja, predstave o sebi in vedenje v odnosih z drugimi v kasnejšem življenju (Kroger, 1996). Vendar pa imajo te notranje predstave pomembnih drugih predvsem infantilno naravo, saj mnogokrat predstavljajo podaljšek otrokove manj razvite psihične strukture. Razvijajoč posameznik se tako počuti vse bolj omejenega v avtonomnem delovanju. V obdobju mladostništva se zato pojavi zavračanje vsake zunanje kontrole, ki spominja na infantilno odvisnost. Blos (1967) meni, da proces izgrajevanja mladostnikove avtonomne identitete oz. sekundarna individualizacija večinoma poteka na kognitivni ravni v smislu restrukturiranja notranjih starševskih podob. Mladostniku ni potrebno prekiniti emocionalnih vezi s starši, ampak mora spremeniti infantilne predstave o starših kot omnipotentnih zaščitnikih. Spremeniti mora podobo staršev kot glavnega izvora podpore, vodenja in potrjevanja občutkov samospoštovanja. Namesto tega postane pomembna razvojna naloga krepitev lastnih virov. To je bistvo procesa separacije. Individualizacija na drugi strani pomeni, da mladostnik sprejema odgovornost za to, kar je in kar počne. Svojo odvisnost od staršev

žrtvuje zato, da bi vstopil v zrelejše, bolj odgovorne in manj odvisne odnose. Občutek izgube nadomešča s povečanim druženjem in emocionalno navezanostjo na vrstnike. Ti predstavljajo mladostniku podpirne prehodne objekte, ki nadomeščajo izgubo infantilnih vezi s starši.

R. Josselson

Tudi R. Josselson (1980), predstavnica egopsihološke usmeritve, se strinja z Blossom, da se v adolescenci zgodi restrukturacija ego organizacije. Ta se kaže na dveh nivojih: kot psihološka separacija od staršev v sedanjosti in osamosvajanje od introjiciranih staršev iz otroštva. Starševski introjekti predstavljajo pomemben del superega v otroštvu, prav tako starši predstavljajo otrokov pomožni ego, ki regulira njegovo vedenje. V adolescenci postane pomembna naloga izgraditi realistično samospoštovanje, zato mora ego postati tista struktura, ki regulira samospoštovanje, in ne več superego. R. Josselson je proces mladostnikove individualizacije razdelila na 4 podfaze: *diferenciacija* (zgodnja adolescenca, zmanjševanje idealizacije staršev, spoznavanje psihološke različnosti od staršev), *practiciranje* (mladostnik preizkuša in skuša doživeti čim več stvari, ne ozira se na opozorila staršev, poudarja svojo različnost od staršev, se navezuje na vrstnike), *približevanje* (mladostnik je že v veliki meri separiran od staršev in je oblikoval dovolj lastne volje, da se počuti varnega pred regresivnimi težnjami, zaveda se svoje ločenosti in negativnih vidikov samostojnosti, zopet dobi zaupanje v starše, skuša vzpostaviti ponovno harmonijo s starši, niha med eksperimentiranjem in približevanjem) in *konsolidacija* (jasen občutek koherentne in neodvisne identitete, ki omogoča razumevanje tako sebe kot drugih, vzdrževanje občutka avtonomije).

Empirično raziskovanje procesa sekundarne individualizacije

Koncept psihološkega osamosvajanja mladostnika oz. proces sekundarne individualizacije, ki so ga v preteklosti razvijale tako klasične analitične kot neoanalitične smeri psihologije, je empirično preverjanje doživel šele v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja. Psihoanalitično usmerjene raziskovalce je zanimal predvsem vidik individualizacije, imenovan emocionalna avtonomija. Emocionalna avtonomija predstavlja osamosvajanje od otroške odvisnosti, deidealizacijo staršev in pridobivanje občutka lastne kontrole in iniciativnosti (Steinberg in Silverberg, 1986). Omenjena avtorja sta preučevala emocionalno avtonomijo z vidika njenega razvojnega napredka ter povezanosti emocionalne neodvisnosti od staršev in nadomestnega navezovanja na vrstnike s psihološko prilagojenostjo mladostnikov. Empirični izsledki so pokazali, da emocionalna avtonomija postopno narašča skozi adolescenco (Beyers in Goossens, 1999; Beyers, Goossens in Baldi, 1999; Steinberg in Silverberg, 1986). Mladostnik se emocionalno ločuje od staršev v smislu njihove deidealizacije, privzemanja realne podobe

staršev, t.j. razumevanja njihovih različnih življenjskih vlog in različnega obnašanja v teh vlogah, spoznavanja tako pozitivnih kot negativnih lastnosti staršev in integracije teh podob v kohezivno predstavo o starših. Prav tako mladostnik zmanjšuje odvisnost od pomoči staršev, vse bolj je zmožen »preživeti sam« brez separacijske anksioznosti in zmanjšuje občutke krivde in jeze v odnosu do staršev. Kljub temu pa so raziskave emocionalne avtonomije in mladostnikovega odnosa do staršev v zadnjih desetih letih pripeljali do vrste izsledkov, ki so postavili pod vprašaj psihoanalitično pojmovanje mladostnikovega osamosvajanja. Zlasti je ostalo odprto vprašanje, ali mladostnikovo osamosvajanje nujno vključuje psihološko separacijo od staršev. Tako sta Ryan in Lynch (1989) dokazovala, da emocionalna avtonomija, kot sta jo operacionalizirala Steinberg in Silverberg, pomeni prekinitev vezi s starši (angl. "emotional detachment"). V njuni raziskavi na različno starih severnoameriških adolescentih je bila emocionalna avtonomija negativno povezana z občutkom psihološke varnosti, starševskim sprejemanjem mladostnika, družinsko kohezivnostjo in iskanjem bližine staršev v primeru emocionalne potrebe. V nekaterih študijah se je kombinacija nepodpornega družinskega okolja in visoke emocionalne avtonomije mladostnikov izkazala kot pomembna napovedovalka mladostnikovega problematičnega vedenja, psihičnih težav in nizke šolske kompetentnosti (Chen in Dornbusch, 1998; Lamborn in Steinberg, 1993). Najboljše rezultate psihološke prilagojenosti so dosegali mladostniki, ki so poročali o visoki povezanosti s starši in nizki emocionalni avtonomiji. Do podobnih izsledkov so prišli avtorji, ki so v okviru teorije navezanosti preučevali povezanost tipov navezanosti s psihološko prilagojenostjo mladostnikov. Varno navezani mladostniki so pokazali večjo ego odpornost, bili so manj anksiozni in sovražni do vrstnikov, imeli so bolj pozitivno izražene različne vidike samopodobe ter manj psiholoških simptomov kot skupini ambivalentno in izogibajoče navezanih mladostnikov (Cooper, Shaver in Collins, 1998; Kobak in Sceery, 1988). Emocionalna avtonomija v smislu izražanja samozadostnosti in diferenciranosti od staršev se je torej pokazala kot nezadosten korak na poti k samostojnosti. Navezanost namreč ni regresivna vez, ki se je mora mladostnik osvoboditi, ampak se spreminja z razvojnimi nalogami. Uspešno individualizacijo je zato potrebno preučevati v kontekstu ohranjanja pozitivne čustvene povezanosti s starši.

Do podobnih zaključkov so prišli avtorji, ki so proces sekundarne individualizacije raziskovali z lestvico Separation-Individuation Test of Adolescence - SITA (Levine, Green in Millon, 1986). Omenjena lestvica vsebuje podlestvice, ki opisujejo posamezne faze separacije-individualizacije po M. Mahler, kot se odražajo v obdobju adolescence. Zopet se je izkazalo, da so bile podlestvice, ki nakazujejo adolescentova prekomerna prizadevanja po avtonomiji (npr. zanikanje potrebe po odvisnosti, strah pred emocionalnim polaščanjem), povezane z manjšo družinsko kohezivnostjo, s šibkejšo navezanostjo na starše in z manj prilagojenim psihološkim funkcioniranjem (Kroger in Green, 1994; McClanahan in Holmbeck, 1992). Vendar je tudi lestvica SITA doživela mnogo kritik, ki so predvsem poudarjale njeno vprašljivo vsebinsko veljavnost. Lestvica se namreč osredotoča predvsem na problematične vidike

mladostnikove individualizacije, manj pa na pozitivne vidike navezanosti. Prav tako lestvica SITA ne diferencira oseb, od katerih se mladostnik osamosvaja (McClanahan in Holmbeck, 1994; Walper, 1997).

Z raziskavo, ki jo predstavljam v nadaljevanju, sem skušala odgovoriti na nekatera še vedno nepojasnjena vprašanja na področju osamosvajanja mladostnikov v odnosu do staršev. Preverjala sem psihoanalitične predpostavke o emocionalnem ločevanju od staršev in preoblikovanju internaliziranih podob o starših kot pomembnih korakov na poti k lastni neodvisnosti. Tako je bil eden izmed raziskovalnih ciljev ugotoviti različne profile individualizacije mladostnikov v odnosu do staršev in kako so ti profili izraženi v različnih obdobjih adolescence. Glede na izsledke mnogih raziskav o mladostnikovem ohranjanju pozitivne povezanosti s starši (Mayseless, Wiseman in Hai, 1998; Puklek, 2001; Steinberg, 1990), večinski nekonfliktnosti v odnosu s starši (Bosma in dr., 1996; Puklek Levpušček, 2001) in vlogi staršev kot pomembnih figurah navezanosti tudi v adolescenci (Paterson, Field in Pryor, 1994; Paterson, Pryor in Field, 1995) sem predpostavila, da bo tudi na slovenskem vzorcu mladostnikov najbolj izražen profil nekonfliktnega, čustveno povezanega odnosa s starši. Predpostavljala sem tudi, da bo ambivalentnost oz. konfliktnost odnosa s starši zaradi različnih bioloških in psiholoških sprememb bolj prisotna v mlajših obdobjih adolescence. V skladu s psihoanalitičnim predpostavkami o pomembnosti zmanjševanja idealizacije staršev in potrebe po odvisnosti od staršev ter vzdrževanju samospoštovanja s pomočjo notranjih virov, sem predpostavila, da je za psihološko prilagojenost mladostnikov najbolj ugodna kombinacija zmerne čustvene povezanosti s starši, nizke idealizacije staršev, sposobnosti integracije povezanosti in avtonomnosti v odnosu ter nizko izražene obrambe pred odvisnostjo in emocionalnim nadzorom staršev. Omenjeno predpostavko sem preverjala s pomočjo ugotavljanja razlik med skupinami mladostnikov z različnim profilom individualizacije v odnosu do staršev v njihovih značilnostih individualizacije v odnosu do prijateljev, doživljanju stopnje čustvene odzivnosti in psihološkega nadzora njihovih staršev ter doživljanju lastne učne kompetentnosti in psiholoških simptomov.

Metoda

Udeleženci

V vzorcu je sodelovalo 593 mladostnikov: 90 sedmošolcev (44 fantov, 46 deklet, povprečna starost 13.8 let), 96 osmošolcev (51 fantov, 45 deklet, povprečna starost 14.8 let), 108 dijakov prvih letnikov (51 fantov, 57 deklet, povprečna starost 15.7 let), 100 dijakov drugih letnikov (50 fantov, 50 deklet, povprečna starost 16.7 let), 103 dijaki tretjih letnikov (52 fantov, 51 deklet, povprečna starost 17.7 let) in 96 dijakov četrtih letnikov (55 fantov, 41 deklet, povprečna starost 18.7 let). Vzorec osnovnošolskih mladostnikov so predstavljali učenci treh ljubljanskih osnovnih šol. Vzorec srednješolskih mladostnikov so predstavljali dijaki štirih ljubljanskih tehničnih šol in dveh gimnazij.

Vsi udeleženi srednješolci so se šolali po maturitetnem programu. Znotraj vzorca ni bilo pomembnih razlik po spolu mladostnikov ($\chi^2_{(5)} = 2.52$). Pomembne so bile razlike v njihovi učni uspešnosti ($\chi^2_{(20)} = 173.52$; $p < .001$). Osnovnošolski skupini sta bili učno uspešnejši kot srednješolske skupine mladostnikov.

Pripomočki¹

1. Individualizacija v odnosu do staršev

1.a *Münchenski test individualizacije - MIT (Münchner Individuations Test; Walper, 1997)* je mera vidikov mladostnikove individualizacije v odnosu do mame in očeta. MIT je nastal na podlagi revizije lestvice Separation-Individuation Test of Adolescence - SITA (Levine in sodelavci, 1986). Vsebuje 41 postavk, ki predstavljajo 7 podlestv: Potreba po podpori – PP (6 postavk; potreba mladostnika po opori, pomoči in bližini starša), Zanikanje potrebe po odvisnosti – ZPO (6 postavk; mladostnikovo zavračanje podpore in pomoči staršev, poudarjanje samozadostnosti), Strah pred polaščanjem – SP (8 postavk; obramba pred prekomerno kontrolo in emocionalnim polaščanjem starša), Uspešna individualizacija (5 postavk; mladostnikova zmožnost integracije povezanosti s staršem in ohranjanja lastne neodvisnosti), Strah pred izgubo ljubezni starša – SIL (5 postavk; mladostnikov strah, da bi s svojim vedenjem izgubil starševu naklonjenost), Ambivalentnost – AMB (5 postavk; mladostnikovi ambivalentni občutki do starša), Pričakovana odklonitev - PO (6 postavk; mladostnikovo prepričanje, da ga starši zavračajo). Za potrebe pričujoče raziskave sem uporabila samo prve štiri zgoraj omenjene podlestvice. Notranja konsistentnost odgovarjanja na teh podlestvica znaša med $a = .67$ in $a = .82$ (MIT-mama) in med $a = .75$ in $a = .79$ (MIT-oče). Mladostniki so podobno ocenjevali svojo izkušnjo individualizacije v odnosu do mame in očeta (korelacije med odgovori za mamo in odgovori za očeta na skupnih podlestvica se gibljejo med $r = .48$ in $r = .63$). Zato sem ocene odnosa do obeh staršev združila v skupen rezultat na posameznih podlestvica.

1.b *Starševska idealizacija – IS* je ena izmed štirih podlestv Lestvice emocionalne avtonomije – EAS (Emotional Autonomy Scale; Steinberg in Silverberg, 1986). Vsebuje 5 postavk in meri posameznikovo idealiziranje staršev oz. stopnjo zaznavanja staršev kot nezmotljivih posameznikov, pri katerih posameznik išče vzor za svoje vedenje in stališča. Notranja konsistentnost odgovarjanja: $a = .69$ (IS-mama) in $a = .73$ (IS-oče). Na postavke obeh lestvic individualizacije v odnosu do staršev mladostnik odgovarja na 4-stopenjski lestvici.

¹Natančnejši opisi lestvic, ugotavljanje njihove faktorske strukture na slovenskem vzorcu mladostnikov in analiza notranje konsistentnosti posameznih podlestv so predstavljeni v Puklek (2001).

2. Individualizacija v odnosu do prijateljev

Lestvica *Individualizacija v odnosu do prijateljev –IP* (Puklek, 2001) meri pet področij mladostnikove povezanosti in neodvisnosti v odnosu do prijateljev. Ta področja so: Potreba po podpori in bližini s prijatelji – PPBP (6 postavk, potreba po fizični in emocionalni bližini s prijatelji, poudarjanje njihove pomembnosti v mladostnikovem življenju), Težnje po zlivanju s prijatelji – TZP (6 postavk; poudarjanje enosti s prijatelji in medsebojnega ujemanja), Zdrava separacija – ZS (6 postavk; integracija ločenosti in povezanosti, poudarjanje različnosti sebe in različnosti drugih, tolerantnost do obstoja konfliktnosti med prijatelji), Separacijska anksioznost – SA (4 postavke; strah pred izgubo bližine in naklonjenosti prijateljev) in Idealizacija prijateljev – IP (4 postavke; poudarjanje nezmotljivosti prijateljev in popolno strinjanje z njimi). Mladostnik odgovarja na postavke s pomočjo 5-stopenjske lestvice. Notranja konsistentnost odgovarjanja je za posamezne podlestvice znašala med $a = .59$ in $a = .82$.

3. Starševsko vedenje

3.a *Starševsko sprejemanje/vključenost* (Parental Warmth/Involvement; Lamborn, Mounts, Steinberg in Dornbusch, 1991) meri stopnjo zaznavanja starša kot ljubečega, odzivnega in vključenega v aktivnosti mladostnika. Lestvica je bila za namen pričujoče raziskave nekoliko modificirana (adaptirana verzija v Puklek, 2001). Medtem ko se v originalni lestvici kombinira alternativni tip odgovarjanja in Likertovo tristopenjsko lestvico, so odgovorne kategorije v adaptirani verziji lestvice poenotene v petstopenjsko lestvico Likertovega tipa. V originalni lestvici so nekatere postavke oblikovane v trdilni obliki, nekatere pa v vprašalni obliki. Prav tako nekatere postavke mladostnik ocenjuje za oba starša posebej, nekatere postavke pa ne ločujejo med obema staršema. Vse omenjene postavke so bile v pričujoči raziskavi spremenjene v trdilno obliko, mladostnik pa na vse postavke odgovarja posebej za mamo in posebej za očeta. Modificirana lestvica Starševsko sprejemanje/vključenost vsebuje 10 postavk. Notranja konsistentnost odgovarjanja je visoka: $\alpha = .83$ (mama) in $\alpha = .89$ (oče).

3.b *Lestvica psihološke kontrole – samoocena mladostnika – PSC-YSR* (Psychological Control Scale – Youth Self-Report; Barber, 1996) meri različne vidike starševskega poskusa vplivanja in nadzora nad mladostnikovim psihičnim doživljanjem: zaviranje ali omejevanje besednega izražanja, ignoriranje oz. razvrednotenje občutij, osebni napad na mladostnika, indukcija krivde, odtegnitev ljubezni starša, starševo nestabilno emocionalno vedenje. Mladostniki so na 5-stopenjski lestvici odgovarjali na vseh 16 postavk originalne lestvice posebej za mamo in posebej za očeta. Zaradi težnje po ohranitvi enodimenzionalnosti lestvice (kar je bil tudi namen avtorja pri oblikovanju lestvice) sem v končnem seštevku postavk ohranila 13 postavk, ki so imele faktorska nasičenja na enem faktorju večja od .50. Obe verziji PSC-YSR izkazujeta dobro notranjo skladnost: $\alpha = .88$ (mama) in $\alpha = .88$ (oče)

4. Lastna učna učinkovitost

Zaznava lastne učne učinkovitosti – ZLUU (Self-Efficacy) je ena izmed podleštvic Vprašalnika motivacijskih strategij za učenje (MSLQ; Pintrich in DeGroot, 1990). 9 postavk meri stopnjo učenčevega zaznavanja svoje kompetentnosti za učenje, samozaupanja v uspešno reševanje nalog in dober učni uspeh te prepričanje o primerljivosti z drugimi učenci. Mladostnik ocenjuje postavke na 7-stopenjski lestvici. Notranja skladnost odgovarjanja je visoka: $a = .85$.

5. Psihološki simptomi

Mladostniki so poročali o pogostosti pojavljanja 8 različnih psiholoških simptomov v zadnjem mesecu na 4-stopenjski lestvici. Izbrani so bili simptomi, ki predstavljajo pomemben vidik neadekvatne psihološke adaptacije mladostnika, in jih imenujemo tudi ponotranjene težave: utrujenost, zaskrbljenost, depresivnost, razdražljivost, motnje v prehranjevanju, motnje spanja in občutki osamljenosti. $a = .70$.

Postopek

Za izvedbo raziskave je bilo najprej potrebno pridobiti pisna soglasja staršev. Preizkušnje z vprašalniki so potekale skupinsko med šolskimi urami. Mladostniki so izpolnjevali vprašalnike 2 šolski uri. Da bi se izognili težnji po enotnem odgovarjanju na vprašalnikih, ki vsebujejo enake postavke v dveh oblikah (oče, mama), so mladostniki najprej odgovarjali na vse postavke individualizacije v odnosu z mamo in na postavke materinega sprejemanja in psihološke kontrole mladostnika. Mladostniki so nato izpolnjevali lestvico zaznane lastne učne učinkovitosti in ocenjevali pogostost psiholoških simptomov. Nazadnje so izpolnjevali lestvice individualizacije v odnosu z očetom in lestvice očetovega sprejemanja in psihološke kontrole mladostnika. Testiranje je potekalo v času od marca do maja 2000.

Rezultati

V prvem koraku analize podatkov so bili mladostniki uvrščeni v skupine glede na njihove značilnosti individualizacije. V ta namen sem uporabila metodo razvrščanja v skupine oz. klustersko analizo. Objekti, ki so bili razvrščeni v skupine, so bili posamezniki, opise objektov pa so predstavljali vidiki separacije in individualizacije lestvice MIT. Wardova metoda je bila izbrana kot metoda hierarhičnega združevanja, kvadrat evklidske razdalje, ki jo najpogosteje uporabljamo pri razvrščanju enot, določenih s številskimi spremenljivkami (Ferligoj, 1997), pa kot mera različnosti. Analiza različnih klasterskih solucij je na koncu pripeljala do izbora 4-klasterske rešitve. Ta je bila izbrana na podlagi 3 kriterijev: (a) analize grafičnega prikaza razvrščanja posameznikov v skupine na različnih nivojih inkluzivnosti (dendrograma), (b) vsebinske interpretabilnosti

Tabela 1. Profili 4 klastrov glede na vidike individualizacije v odnosu do staršev – prikaz aritmetičnih sredin in rezultatov enosmerne analize variance (F-test).

Vidiki individualizac.	Klastri				F(3,543)
	Klaster 1	Klaster 2	Klaster 3	Klaster 4	
UIS	31.05 ^a	34.45 ^b	24.39 ^c	30.69 ^a	133.49***
PPS	26.27 ^a	35.35 ^b	18.96 ^c	25.72 ^a	357.64***
IS	18.42 ^a	25.23 ^b	14.93 ^c	21.60 ^d	136.26***
ZPOS	23.71 ^a	22.70 ^a	34.36 ^b	28.90 ^c	165.05***
SPS	21.37 ^a	25.93 ^b	38.45 ^c	32.99 ^d	206.01***

Opombe: Aritmetične sredine z različnimi črkami v isti vrstici se pomembno razlikujejo na nivoju $p < .05$ (Scheffe in Tamhane post hoc test); UIS = Uspešna individualizacija s starši, PPS = Potreba po podpori staršev, IS = Idealizacija staršev, ZPOS = Zanikanje potrebe po odvisnosti od staršev, SPS = Strah pred polaščanjem staršev; *** ... $p < .001$.

klastrov in (c) zadovoljivega minimalnega števila mladostnikov v vsakem klasteru.

V tabeli 1 so za vsak klaster prikazane aritmetične sredine vidikov individualizacije v odnosu do staršev in rezultati enosmerne analize variance, s katero smo ugotavljali razlike med 4 klastri glede na posamezne vidike individualizacije. Štirje klastri, v katere so združeni mladostniki z različnimi profili individualizacije v odnosu do staršev, se med seboj pomembno razlikujejo. Klaster 1 ($n = 116$ oz. 21.2 % celotnega vzorca) predstavljajo mladostniki, ki imajo v primerjavi z drugimi skupinami srednje močno izraženo potrebo po podpori staršev in integracijo povezanosti in avtonomije v odnosu s starši. Pri teh mladostnikih je manj prisotna idealizacija staršev, nizko izražena sta tudi zanikanje potrebe po odvisnosti in strah pred polaščanjem staršev.

Klaster 1 je bil poimenovan *Zmerna povezanost s starši z neogroženo avtonomijo*. Klaster 2 ($n = 187$ oz. 34.2 % celotnega vzorca) predstavljajo mladostniki, pri katerih so med vsemi skupinami najvišje izraženi vidiki individualizacije, ki nakazujejo sinhronost odnosa s starši. To so potreba po podpori staršev, idealizacija staršev in integracija ločenosti in povezanosti v odnosu s starši. V omenjeni skupini sta strah pred polaščanjem staršev in zanikanje potrebe po odvisnosti najmanj prisotna. Klaster 2 je bil poimenovan *Visoko harmoničen odnos s starši z neogroženo avtonomijo*. Klaster 3 ($n = 77$ oz. 14.1 % celotnega vzorca) predstavljajo mladostniki, za katere je v primerjavi z ostalimi skupinami značilna nizka potreba po podpori staršev, nizka idealizacija staršev in nizka integracija avtonomije in povezanosti v odnosu s starši. To je skupina mladostnikov, ki ima najvišje izraženo zanikanje potrebe po odvisnosti od staršev in strah pred njihovim emocionalnim polaščanjem. Klaster 3 je bil poimenovan *Hladen odnos s starši z ogroženo avtonomijo*. Klaster 4 ($n = 167$ oz. 30.5 % celotnega vzorca) predstavljajo mladostniki, ki poročajo tako o zmerno visoki potrebi po povezanosti in idealizaciji staršev kot tudi o zmerno visokem zanikanju potrebe po odvisnosti in strahu pred starševskim emocionalnim nadzorom. Klaster 4 je bil

poimenovan *Ambivalenten odnos s starši*.

V nadaljevanju me je zanimalo, ali se v posameznih starostnih skupinah določeni profili individualizacije pojavljajo v večji meri kot drugi in ali med starostnimi skupinami prihaja do pomembnih razlik v izraženosti posameznih profilov individualizacije.

V tabeli 2 so prikazani frekvence in odstotki mladostnikov s 4 različnimi profili individualizacije po posameznih starostnih skupinah in rezultati χ^2 testov. V tabeli so uporabljene okrajšave imen posameznih klastrov: Zmeren, Harmoničen, Hladen in Ambivalenten. Porazdelitev mladostnikov iz različnih starostnih skupin v štiri skupine z določenim profilom individualizacije ni naključna ($\chi^2_{(15)} = 35.12; p < .01$). Rezultati kažejo, da profili individualizacije niso enakomerno porazdeljeni. Največ je mladostnikov, ki pripadajo profilu Visoko harmoničen odnos s starši z neogroženo avtonomijo (klaster 2), sledijo mladostniki s profilom Ambivalenten odnos s starši (klaster 4). Manj je mladostnikov, ki so s starši v zmerno povezanem, za avtonomijo neogrožajočem odnosu (klaster 1), najmanj pa mladostnikov, ki so s starši v hladnem, za avtonomijo ogrožajočem odnosu (klaster 3). Profili individualizacije so pomembno neenakomerno porazdeljeni tudi znotraj posameznih starostnih skupin (izjema je skupina 17-letnikov).

V skupini 13-letnikov ima skoraj polovica mladostnikov visoko harmoničen, za

Tabela 2. Frekvence in v oklepaju odstotki mladostnikov z različnimi profili individualizacije v posameznih starostnih skupinah ter rezultati χ^2 testov.

Starost	Klastri				Skupaj	²
	1 (%) Zmeren	2 (%) Harmoničen	3 (%) Hladen	4 (%) Ambivalenten		
13 let (%)	15 (12.9, <u>17.6</u>)	39 (20.9, <u>45.9</u>)	10 (13.0, <u>11.8</u>)	21 (12.6, <u>24.7</u>)	85	22.62***
14 let (%)	7 (6.0, <u>8.0</u>)	28 (15.0, <u>32.2</u>)	11 (14.3, <u>12.6</u>)	41 (24.6, <u>47.1</u>)	87	34.15***
15 let (%)	26 (22.4, <u>25.2</u>)	37 (19.8, <u>35.9</u>)	13 (16.9, <u>12.6</u>)	27 (16.2, <u>26.2</u>)	103	11.29*
16 let (%)	17 (14.7, <u>19.3</u>)	33 (17.6, <u>37.5</u>)	16 (20.8, <u>18.2</u>)	22 (13.2, <u>25.0</u>)	88	8.27*
17 let (%)	22 (19.0, <u>23.9</u>)	28 (15.0, <u>30.4</u>)	17 (22.1, <u>18.5</u>)	25 (15.0, <u>27.2</u>)	92	2.87
18 let (%)	29 (25.0, <u>31.5</u>)	22 (11.8, <u>23.9</u>)	10 (13.0, <u>10.9</u>)	31 (18.6, <u>33.7</u>)	92	11.74**
Skupaj	116	187	77	167	547	54.41***
² ₍₅₎	16.62**	6.51	3.65	9.80 ⁺	2.27	- - -

Opombe: V oklepaju je na levi strani prikazan odstotek mladostnikov, ki iz šestih starostnih skupin pripadajo določenemu klastru. Na desni strani je v oklepaju podčrtan odstotek mladostnikov v vsakem izmed štirih klastrov, ki pripadajo določeni starostni skupini; ⁺ ... $p < .10$, * ... $p < .05$, ** ... $p < .01$, *** ... $p < .001$

avtonomijo neogrožajoč odnos s starši. Približno četrtnina mladostnikov v tej skupini je v ambivalentnem odnosu s starši. Za skoraj polovico preučevanih 14-letnikov je značilen profil ambivalentnega odnosa s starši. Mladostniki z omenjenim profilom poročajo o visoki emocionalni povezanosti s starši, vendar se hkrati bojijo njihovega emocionalnega nadzora in zanikajo odvisnost od staršev. Tretjina mladostnikov v tej starostni skupini poroča o harmoničnem, za avtonomijo neogrožajočem odnosu s starši. Na tretjem mestu je profil hladnega odnosa z zaznano ogroženo avtonomijo. Za skupini 15- in 16-letnikov je značilna podobna struktura profilov individualizacije v odnosu s starši. Največ mladostnikov v teh dveh skupinah (nekaj več kot tretjina) izkazuje profil harmonične povezanosti s starši, profila ambivalentnega odnosa in zmerne povezanosti s starši brez ogrožanja avtonomije pa sta enakovredno prisotna približno pri četrtnini mladostnikov. V skupini 17-letnikov ne prihaja do pomembnih razlik v porazdeljenosti profilov individualizacije. Za skupino 18-letnikov sta najbolj značilna dva profila individualizacije v odnosu s starši: ambivalenten, za avtonomijo ogrožajoč odnos in zmerna povezanost brez ogrožanja avtonomije. Pregled prisotnosti posameznih profilov v šestih starostnih skupinah pokaže, da le profil zmerne povezanosti s starši brez ogrožanja avtonomije pomembno razlikuje mladostnike po starosti. Ta profil je v najmanjši meri prisoten v najmlajših dveh skupinah in v največji meri v skupini najstarejših mladostnikov. Kaže se tudi trend pomembnosti razlik po starosti v profilu ambivalentnega odnosa s starši. V skupini 14-letnikov je več ambivalentnih mladostnikov kot v ostalih skupinah. Ostala dva profila individualizacije (harmoničen, hladen) ne razlikujeta pomembno med šestimi starostnimi skupinami mladostnikov.

V naslednjem koraku sem s pomočjo enosmerne analize variance ugotavljala razlike v nekaterih psihosocialnih značilnostih mladostnikov z različnim profilom individualizacije v odnosu do staršev. Kot odvisne spremenljivke so nastopale: vidiki individualizacije s prijatelji, zaznavanje čustvene sprejetosti in psihološkega nadzora s strani očeta in mame, pogostost psiholoških simptomov in zaznavanje lastne učne učinkovitosti.

V tabeli 3 so prikazane razlike v psihosocialnih značilnostih mladostnikov glede na njihovo pripadnost posameznemu profilu individualizacije v odnosu do staršev. V nadaljevanju so te značilnosti opisane s pomočjo zgornje tabele.

Mladostniki, ki pripadajo skupini »Zmerna povezanost s starši z neogroženo avtonomijo«, izražajo zmerno potrebo po podpori in težnjo po zlivanju v odnosu s prijatelji. Te potrebe so manj izrazite kot v skupini mladostnikov, ki imajo visoko harmoničen odnos s starši. Idealizacija in separacijska anksioznost v odnosu do prijateljev sta prisotna v manjši meri, zlasti pomembno manj kot v »harmonični« in »ambivalentni« skupini. Čustveno sprejemanje mladostnikov s strani mame in očeta je v primerjavi z drugimi skupinami zmerno izraženo. Psihološki nadzor očeta in mame je v tej skupini nizek. Mladostniki iz te skupine poročajo o manj pogostih psiholoških simptomih kot ostale skupine. Zlasti se razlikujejo v doživljanju ponotranjenih težav od skupine, ki jo označuje hladen odnos s starši. Zaznava lastne učne učinkovitosti je podobna kot v ostalih skupinah, vendar višja kot v skupini, ki jo označuje hladen odnos

Tabela 3. Rezultati enosmerne analize variance (aritmetične sredine, F-testi) različnih psihosocialnih značilnosti mladostnikov s pripadnostjo klastru kot neodvisno spremenljivko.

	Klaster				F
	Klaster 1 Zmeren	Klaster 2 Harmoničen	Klaster 3 Hladen	Klaster 4 Ambivalenten	
<u>Prijatelji</u>					<u>F(3, 540)</u>
PPBP	21.66 ^a	23.02 ^b	22.29	22.96	3.42*
TZP	20.45 ^a	22.52 ^b	20.74 ^{ac}	21.50	5.93**
PZS	23.02	23.23	23.13	23.29	.21
PSA	11.03 ^a	12.83 ^b	11.49 ^{ac}	12.67 ^{bd}	11.14***
IP	9.27 ^a	11.00 ^b	9.59 ^{ac}	10.57 ^{bd}	14.08***
<u>Starši</u>					<u>F(3, 540)</u>
SPREJEM-M	38.70 ^a	41.31 ^b	31.27 ^c	37.53 ^{ad}	57.02***
SPREJEM-O	35.02 ^a	40.14 ^b	28.01 ^c	34.94 ^{ad}	50.93***
KONT-M	22.31 ^a	24.15 ^{ab}	31.03 ^c	27.71 ^{cd}	19.18***
KONT-O	21.78 ^a	22.48 ^{ab}	27.06 ^c	26.88 ^{cd}	12.59***
<u>Psih.simptomi</u>					<u>F(3, 543)</u>
PSISIMP	17.89 ^a	18.53	20.21 ^b	19.02	3.59*
<u>Lastna učink.</u>					<u>F(3, 540)</u>
ZLUU	38.35 ^a	39.56 ^{ab}	33.71 ^c	37.71 ^{abd}	10.49***

Opombe: Aritmetične sredine z različnimi črkami v isti vrstici se pomembno razlikujejo na nivoju $p < .05$ (Scheffe in Tamhane post hoc test); PPBP = Potreba po podpori prijateljev, TZP = Težnja po zlihanju s prijatelji, PZS = Zdrava separacija s prijatelji, PSA = Separacijska anksioznost v odnosu s prijatelji, IP = Idealizacija prijateljev, SPREJEM-M = Čustveno sprejemanje s strani mame, SPREJEM-O = Čustveno sprejemanje s strani očeta, KONT-M = Psihološki nadzor s strani mame, KONT-O = Psihološki nadzor s strani očeta, PSISIMP = Psihološki simptomi, ZLUU = Zaznava lastne učne učinkovitosti; * ... $p < .05$, ** ... $p < .01$, *** ... $p < .001$

s starši.

Mladostniki iz skupine »Visoko harmoničen odnos s starši z neogroženo avtonomijo« imajo visoko izraženo potrebo po podpori in zlihanju s prijatelji. Prijatelje idealizirajo, vendar v odnosu z njimi poročajo tudi o separacijski anksioznosti. Čustveno sprejemanje mladostnikov s strani mame in očeta je v primerjavi z ostalimi skupinami visoko. Psihološki nadzor očeta in mame je nizek, vendar se ne razlikuje od mladostnikov s profilom zmerne povezanosti s starši. V pogostosti psiholoških simptomov se ta skupina ne razlikuje pomembno od ostalih skupin. Zaznava lastne učne učinkovitosti je pomembno višja le od skupine, ki jo označuje hladen odnos s starši.

Mladostniki iz skupine »Hladen odnos s starši z ogroženo avtonomijo« poročajo o nižji potrebi po zlihanju in idealizaciji prijateljev kot »harmonična« skupina. Prav tako je separacijska anksioznost v tej skupini prisotna v manjši meri kot v »harmonični«

skupini. V ostalih značilnostih individualizacije v odnosu s prijatelji in v primerjavi z ostalima dvema skupinama ne prihaja do pomembnih razlik v odnosu s prijatelji. Mladostniki v tej skupini poročajo o nižji čustveni podpori očeta in mame ter višjem starševskem psihološkem nadzoru kot ostale tri skupine. Mladostniki, ki imajo hladen odnos s starši in zaznavajo ogroženost lastne avtonomije v odnosu z njimi, imajo tudi največ psiholoških simptomov. Zaznavanje njihove učne učinkovitosti je pomembno nižje kot v vseh ostalih skupinah.

Mladostniki iz skupine »Ambivalenten odnos s starši« se v izraženi potrebi po podpori in zlivanju s prijatelji pomembno ne razlikujejo od mladostnikov v ostalih skupinah. V primerjavi s skupino, ki jo označuje zmerna povezanost s starši, ima ta skupina višje izraženo separacijsko anksioznost v odnosu do prijateljev. Prav tako imajo mladostniki v tej skupini višje izraženo idealizacijo prijateljev kot skupina »zmerno povezanih« in skupina mladostnikov s hladnim odnosom do staršev. Čustvena podpora očeta in mame je zmerna, v odnosu prihaja tudi do psihološkega nadzora staršev. V pogostosti psiholoških simptomov se mladostniki v tej skupini ne razlikujejo od ostalih skupin. Prav tako se »ambivalentna« skupina ne razlikuje od "harmonične" in "zmerno povezane" skupine v zaznavanju lastne učne učinkovitosti.

Razprava

Namen raziskave je bil ugotoviti, kateri profili mladostnikove individualizacije v odnosu do staršev se pojavljajo na slovenskem vzorcu mladostnikov ter kako so ti profili izraženi v posameznih obdobjih adolescence. Prav tako so me zanimale razlike v psihosocialnih značilnostih med mladostniki z različnim profilom individualizacije.

Mladostnikovo individualizacijo v odnosu do staršev opredeljuje tako pridobivanje neodvisnega občutka sebe brez prekomerne odvisnosti od staršev, nekritične idealizacije in neselektivne identifikacije z njimi kot tudi ohranjanje pozitivne čustvene povezanosti s starši. V raziskavi sem zato uporabila lestvico MIT avtorice S. Walper (1997) in podlestvico Idealizacija staršev lestvice EAS avtorjev Steinberga in Silverberga (1986), s katerima so bili zajeti omenjeni vidiki individualizacije. Z metodo razvrščanja mladostnikov v skupine glede na različne vidike individualizacije se je 4-klastrska solucija izkazala kot najbolj primerna klasifikacija mladostnikov.

Rezultati so potrdili predpostavko, da bo največ mladostnikov pripadalo profilom čustveno povezanega odnosa s starši z neogroženo avtonomijo. V profil harmoničnega odnosa s starši z neogroženo avtonomijo se je uvrstila tretjina mladostnikov v preučevanem vzorcu. Prav tako se je petina mladostnikov uvrstila v profil zmerne povezanosti s starši z neogroženo avtonomijo. Najmanj mladostnikov (14.1 %) se je uvrstilo v profil hladnega odnosa s starši z ogroženo avtonomijo. Rezultati tako potrjujejo mnoge empirične izsledke o naravi odnosa s starši v obdobju adolescence (npr. Puklek Levpušček, 2001; Steinberg, 1993; Zani, Bosma, Zijsling in Honess, 2001). Prehod iz otroštva v adolescenco je za večino mladostnikov kontinuiran, iskanje lastne neodvisne

identitete je postopno, brez povečane resnejše konfliktnosti v odnosu do staršev. Starši tudi v obdobju adolescence predstavljajo pomembne podporne osebe ter identifikacijske modele za mladostnikova stališča, vrednote in vedenje. Tudi v raziskavi o vedenjski in vrednotni avtonomiji v različnih obdobjih adolescence se je potrdila predpostavka o večinskem harmoničnem odnosu s starši (Puklek, 2001). Večina mladostnikov (tako mlajših kot starejših) je poročala o skladnosti svojih prepričanj s starševskimi o različnih življenjskih temah (npr. o pomembnosti moralnih vrednot, o izobraževanju, o veri, o pomenu družine in dela). Prav tako so mladostniki poročali, da samostojno odločajo o mnogih vsakodnevnih zadevah (npr. o zunanjem videzu, intimnem življenju, odnosih z vrstniki, uživanju alkohola in tobaka, ...). Manj kot 10 % mladostnikov se je v povprečju opredelilo, da starši enosmerno prevzemajo odločitve v svoje roke. Omenjeni izsledki ne podpirajo psihoanalitičnih predpostavk o reorganizaciji odnosa s starši v adolescenci kot ključnem dejavniku za razvoj avtonomne identitete (Blos, 1967; Freud, 1958). Mladostnikov odnos s starši je verjetno v veliki meri pogojen s kvaliteto odnosa s starši pred vstopom v adolescenco. Če starši prakticirajo razvojno primerne zahteve, nudijo čustveno podporno okolje in spodbujajo otrokovo avtonomnost in iniciativnost, bodo tudi bolj fleksibilni in dovzetni za različne prilagoditve, ki jih zahtevajo biološke in psihološke spremembe v adolescenci.

Nekaj manj kot tretjino celotnega vzorca predstavljajo mladostniki, ki poročajo o ambivalentnem odnosu s starši. Njihova potreba po čustveni povezanosti in idealizaciji staršev je zmerno visoka, hkrati pa mladostniki iz te skupine poročajo o zmerno visokem zanikanju potrebe po odvisnosti in strahu pred starševskim emocionalnim nadzorom. Omenjen profil individualizacije se je v največji meri izrazil v mlajši skupini mladostnikov (14-letniki), glede na ostale profile individualizacije pa je pogosto izražen tudi v najstarejši skupini preučevanih mladostnikov (18-letniki). Predpostavka o največji izraženosti ambivalentnosti v odnosu s starši v mlajših obdobjih adolescence je tako le delno potrjena. Obdobje 14 do 15 let je obdobje prehoda v srednjo adolescenco, ko naj bi po Havighurstu (1972, povzeto po Kimmel in Weiner, 1995) v ospredje stopile razvojne naloge pridobivanja psihološke avtonomije v odnosu do staršev, širjenja stikov z vrstniki in pridobivanja kapacitete za intimni odnos. Mladostnik je v tem obdobju psihološkega osamosvajanja morda manj spreten na področju uravnoteževanja uveljavljanja lastne volje in sprejemanja mnenja in odločitev drugih. Njegova pridobljena osebna avtonomija je namreč še tako šibka, da jo mora zavarovati tudi z obrambnimi manevri, kot so zanikanje odvisnosti in samozadostnost (Puklek, 2001). Takšno obrambo pred anksioznostjo zaradi rahljanja objektne vezi lahko npr. predstavljajo tudi osebne fabule o lastni samozadostnosti, edinstvenosti in neuničljivosti (Lapsley, 1993; Vartanian, 1997). Upoštevati je potrebno tudi mladostnikovo razumevanje sebe v družinskem kontekstu. Mazor in Enright (1988), ki pojasnjujeta razvoj mladostnikove socialne kognicije v relacijskem kontekstu, menita, da je obdobje vstopa v srednjo adolescenco čas, ko se adolescent zaveda ustvarjene psihološke razdalje med sabo in starši, manj pa se zaveda ambivalentnosti svojih želja: biti povezan s starši in hkrati biti neodvisen. Takšna nezavedna ambivalentnost verjetno sproži mladostnikovo obtoževanje, da ga starši ne

razumejo (torej si želi, da bi ga razumeli), lahko pa tudi kontraodvisno pozicijo, ko adolescent išče pozornost staršev z neprilagojenim vedenjem (torej potrebuje opozicionalno držo, da dokaže svojo ločenost od njih). Če je ambivalentnost v odnosu do staršev v mlajših obdobjih adolescence normativna in razvojno pogojena zaradi različnih bioloških in psiholoških sprememb v tem obdobju, ostaja odprto vprašanje, zakaj se ambivalentnost v odnosu do staršev pojavlja tudi v poznem obdobju adolescence. Z vidika psihoanalitičnih teorij razvoja ega (Blos, 1967; Josselson, 1980) bi lahko ta izsedeek pojasnili kot značilnost faze približevanja. V tej fazi mladostnik ponovno poveča težnjo po vzpostavljanju harmonije s starši, hkrati pa še vedno niha med eksperimentiranjem in približevanjem. Pomembno pa se mi zdi upoštevati nekatere raziskovalne izsledke, ki nakazujejo, da je prav obdobje pozne adolescence tisto, v katerem starševsko neupoštevanje potrebe po neodvisnosti mladostnika predstavlja rizičen dejavnik za mladostnikovo psihološko blagostanje. Tako se je v pretekli raziskavi pokazalo, da je strah pred starševskim emocionalnim polaščanjem v pozni adolescenci pomemben neodvisni prediktor mladostnikovih ponotranjenih težav (Puklek, 2001). Obdobje pozne adolescence naj bi vendarle bil čas konsolidacije. To trditev dokazuje tudi profil zmerne povezanosti s starši brez neogrožene avtonomije, ki je v največji meri prisoten pri skupini 18-letnikov. R. Josselson (1980) opredeljuje fazo konsolidacije kot obdobje izgrajenega jasnega občutka identitete, ki omogoča tako razumevanje sebe kot drugih, vzdrževanje občutka avtonomije, neodvisnosti in individualnosti ter vzpostavitev samoregulacije samospoštovanja. Pomemben element dosežene identitete naj bi tako predstavljala jasna diferenciacija med objektnimi predstavami in predstavami sebe (Kroger, 1996). Pri mladostnikih v obdobju pozne adolescence, ki doživljajo "grožnjo" starševske vsiljivosti ali se morajo še vedno boriti za svojo emocionalno avtonomijo, torej lahko pričakujemo več notranjih konfliktov in težav v intrapsihičnem delovanju.

Mladostniki, ki so bili uvrščeni v profil zmerne povezanosti s starši z neogroženo avtonomijo, so imeli v primerjavi z drugimi skupinami mladostnikov zmerno izraženo potrebo po podpori prijateljev, idealizacija in separacijska anksioznost v odnosu do prijateljev pa sta bili manj prisotni kot v ostalih skupinah. Mladostniki, ki pripadajo omenjenemu profilu, so zmerno čustveno povezani s starši in starši nad njimi izvajajo manj psihološkega nadzora kot v ostalih skupinah. »Zmerno povezani« mladostniki poročajo o manj pogostih psiholoških simptomih kot ostale skupine in pozitivno zaznavajo lastno učno učinkovitost. Tako je potrjena predpostavka o največji psihološki prilagojenosti tistih mladostnikov, ki so zmožni (a) ohraniti pozitivno čustveno povezanost s starši, vendar ta povezanost ni pretirana, (b) privzemati realno podobo staršev in se neselektivno ne identificirati z njimi, (c) integrirati lastno neodvisnost in povezanost v odnosu in (d) se ne oklepajo obrambnih manevrov samozadostnosti. Takšni mladostniki doživljajo v družinskem okolju podporo lastni neodvisnosti in diferenciranosti in zato doživljajo manj anksioznosti pred emocionalnim polaščanjem staršev. Psihološko osamosvajanje po mojem mnenju nujno vključuje psihološko separacijo (kar so nekateri avtorji v svoji kritiki psihoanalitično usmerjenega raziskovanja procesa sekundarne

individualizacije zanikali npr. Chen in Dornbusch, 1998; Ryan in Lynch, 1989), vendar ne v obliki prekinjanja čustvene navezanosti na starše. Psihološka separacija se kaže v zmanjševanju predstav o starših kot omnipotentnih zaščitnikih, ki bodo vedno poskrbeli za mladostnika, ter v vzpostavljanju meje med sabo (t.j. lastnim doživljanjem in interpretacijo realnosti, lastnimi pobudami in regulacijami vedenja, lastnimi odločitvami, notranjim nadzorom nad občutki lastne vrednosti) in zunanjim svetom (t.j. mnenji pomembnih drugih, njihovimi interpretacijami realnosti, njihovo percepcijo vrednosti in kompetenc mladostnika). Mladostnik se tudi s procesom psihološke separacije lažje opre na lastne vire moči in prevzema odgovornost za svoje misli in dejanja. V nadaljnjih študijah bo tako potrebno pozornost še v večji meri posvetiti konstrukciji relevantnih vprašalnikov, ki bodo resnično odražali proces psihološkega ločevanja na eni strani in »prilagojeno« izražanje avtonomnosti, ki ne pomeni samozadostnosti, na drugi strani. Prav tako bi bila potrebno raziskovanje razširiti na ugotavljanje mladostnikovega prevzemanja socialne odgovornosti, ki predstavlja po doseženi avtonomni identiteti naslednji razvojni korak zlasti v obdobju mlajše odraslosti.

Literatura

- Allison, M. in Sabatelli, R.M. (1988). Differentiation and individuation as mediators of identity and intimacy in adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 3, 1-16.
- Barber, B.K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.
- Beyers, W. in Goossens, L. (1999). Emotional autonomy, psychosocial adjustment and parenting: interactions, moderating and mediating effects. *Journal of Adolescence*, 22, 753-769.
- Beyers, W., Goossens, L. in Baldi, C. (1999). Autonomy predicting adolescent adjustment in the context of parenting. A longitudinal study. Paper presented at the IXth European Conference on Developmental Psychology, Island of Spetses.
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *Psychoanalytic Study of the Child*, 22, 162-186.
- Bosma, H.A., Jackson, S.E., Zijlsling, D.H., Zani, B., Cicognani, E., Xerri, M.L., Honess, T.M. in Charman, L. (1996). Who has the final say? Decisions on adolescent behaviour within the family. *Journal of Adolescence*, 19, 277-291.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. New York: Jason Aronson.
- Chen, Z.Y. in Dornbusch, S.M. (1998). Relating aspects of adolescent emotional autonomy to academic achievement and deviant behavior. *Journal of Adolescent Research*, 13 (3), 293-319.
- Cooper, M.L., Shaver, P.R. in Collins, N.L. (1998). Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 1380-1397.
- Crespi, T.D. in Sabatelli, R.M. (1997). Children of alcoholics and adolescence: Individuation, development, and family systems. *Adolescence*, 32(126), 407-407-417.
- Ferligoj, A. (1997). *Multivariatna analiza [Multivariate analysis]*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Freud, A. (1958). Adolescence. *Psychoanalytic Study of the Child*, 13, 255-278.
- Grotevant, H.D. in Cooper, C.R. (1986). Individuation in family relationships. *Human Development*, 29, 82-100.
- Josselson, R. (1980). Ego development in adolescence. V J. Adelson (ur.), *Handbook of adolescent psychology* (str. 188-210). New York: Wiley.
- Kimmel, D.C. in Weiner, I.B. (1995). *Adolescence: A developmental transition*. New York: Wiley.
- Kobak, R.R. in Sceery, A. (1988). Attachment in late adolescence: Working models, affect regulation, and representation of self and others. *Child Development*, 59, 135-146.
- Kroger, J. (1996). *Identity in adolescence. The balance between self and other*. London: Routledge.
- Kroger, J. in Green, K. (1994). Factor analytic structure and stability of the Separation-individuation test of adolescence. *Journal of Clinical Psychology*, 50 (5), 772-786.
- Lamborn, S.D., Mounts, N.S., Steinberg, L. in Dornbusch, S.M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 62, 1049-1065.
- Lamborn, S.D. in Steinberg, L. (1993). Emotional autonomy redux: Revisiting Ryan and Lynch. *Child Development*, 64, 483-499.
- Lapsley, D.K. (1993). Toward the integrated theory of adolescent ego development: The "New look" at adolescent egocentrism. *American Journal of Orthopsychiatry*, 63 (4), 562-571.
- Levine, J.B., Green, C.J. in Millon, T. (1986). The Separation-individuation test of adolescence. *Journal of Personality Assessment*, 50 (1), 123-137.
- Mahler, M., Pine, F. in Bergman, A. (1975). *The psychological birth of human infant*. London: Hutchinson.
- Maysel, O., Wiseman, H. in Hai, I. (1998). Adolescents' relationships with father, mother, and same-gender friend. *Journal of Adolescent Research*, 1, 101-123.
- Mazor, A. in Enright, R.D. (1988). The development of the individuation process from a social-cognitive perspective. *Journal of Adolescence*, 11, 29-47.
- McClanahan, G. in Holmbeck, G.N. (1992). Separation-individuation, family functioning, and psychological adjustment in college students: A construct validity study of the Separation-individuation test of adolescence. *Journal of Personality Assessment*, 59 (3), 468-485.
- Paterson, J.E., Field, J. in Pryor, J. (1994). Adolescents' perceptions of their attachment relationships with their mothers, fathers, and friends. *Journal of Youth and Adolescence*, 5, 579-600.
- Paterson, J., Pryor, J. in Field, J. (1995). Adolescent attachment to parents, friends in relation to aspects of self-esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 3, 365-376.
- Pintrich, P. in De Groot, E. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 82, 33-40.
- Puklek, M. (2001). *Razvoj psihološkega osamosvajanja mladostnikov v različnih socialnih kontekstih [The development of adolescent psychological individuation in different social contexts]*. Neobjavljena doktorska disertacija [Unpublished PhD dissertation]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
- Puklek Levpušček, M. (2001). Razvoj vedenjske avtonomije mladostnikov v odnosu do staršev in vrstnikov [The development of behavioural individuation of adolescents

- in relation to parents and peers]. *Anthropos*, 49 (1-3), 63-74.
- Ryan, R.M. in Lynch, J.H. (1989). Emotional autonomy versus detachment: Revisiting the vicissitudes of adolescence and young adulthood. *Child Development*, 60, 340-356.
- Steinberg, L. (1990). Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship. V S. Feldman, G. Elliot (ur.), *At the threshold: The developing adolescent* (str. 255-276). Cambridge: Harvard University Press.
- Steinberg, L. (1993). *Adolescence*. New York: McGraw-Hill.
- Steinberg, L. in Silverberg, S.B. (1986). The vicissitudes of autonomy in early adolescence. *Child Development*, 57, 841-851.
- Vartanian, L.R. (1997). Separation-individuation, social support, and adolescent egocentrism: An exploratory study. *Journal of Early Adolescence*, 17(3), 245-270.
- Zani, B., Bosma, H. A., Zijlsing, D.H. in Honess, T.M. (2001). Family context and the development of adolescent decision-making. V J. E. Nurmi (ur.), *Navigating through adolescence: European perspectives* (str. 199-225). London: Routledge Falmer.
- Walper, S. (1997). Individuation in Jugendalter - Skalen-Analysen zum Munchener Individuations-Test. Berichte aus der Arbeitsgruppe "Familienentwicklung nach der Trennung". München: Ludwig-Maximilians-Universität München und Technische Universität Dresden.

Prispelo/Received: 27.06.2003

Sprejeto/Accepted: 23.09.2003